

GUILLAUME POSTEL VE «DE LA BEPUBLIQUE DES TURCS»

Zeki Arıkan

Je dis les Turcs naturels et simples gens.
car citiens et courtisans sont au contraire (1).

XVI. yüzyılda yaşayan Guillaume Postel (1510—1581), Fransa'da Doğubilim'in gerçek kurucularından biri olarak görülmektedir(2). Postel, I. François'nın 1530'da açtığı Collège de France'da(3) Arapça, Yunanca ve İbranice profesörlüğü yapmış; Arapçanın Fransızca ilk gramerini yazıp yayımlamıştır(4). Nicolas de Nicolay(5), Guillaume Postel'in belli başlı Batı dillerinden başka Latince, Yunanca, İbranice, Keldanice, Süryanice ve Arapça bildiğini yazmaktadır. Bu, onun Doğu kültürünü kavrama konusundaki gücünün bir göstergesi olsa gerektir. Bir hümanist olan Postel, çağının bütün sorunlarıyla yakından ilgilenmiş ve bunlar üzerinde çoğu Latince olan pek çok kitap yazmıştır(6). Yazdıklarının bir bölümünün de yazma olarak günümüze kadar geldiğini biliyoruz.

Öte yandan Postel, XVI. yüzyılda yeni bir çağın başlangıcını düşleyenlerden biri olmuştur. Bir yandan semavi dinler arasında ortak noktaları araştırarak bunların uzlaşabileceklerini açıklamış; öte yandan bütün insanların barış ve birlik içinde yaşayabilecekleri-

(1) G. Postel, *De la Republique des Turcs*, Poitiers 1560, I, 71.

(2) Postel'in yaşamı ve yapıtları üzerinde XVI. yüzyıldan beri pek çok araştırma yapılmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bk. W. J. Bouwsma, *Concordia Mundi: the career and thought of Guillaume Postel (1510-1581)*, Harvard, University Press. Cambridge Mass., 1957, 308-313.

(3) P. Barrière, *La vie intellectuelle en France du XVI e siècle à l'époque contemporaine*, Paris, 1974, 56—57.

(4) V.—V. Barthold, *La découverte de l'Asie. Histoire de l'Orientalisme en Europe et en Russie*, Fr. çev. B.Nikitine, Paris, 1947, 129; F. Secret, «Guillaume Postel et les études arabes à la Renaissance», *Arabica*, 9 (1962), 21—36.

(5) *Les quatre premiers livres des navigations et peregrinations orientales*, Lyon, 1568, 3.

(6) Krş. Bouwsma, *agy.*, 299—307.

ni savunmaktan geri kalmamıştır(7).

Postel, ilk kez 1535 yılında, Fransa'nın Osmanlı imparatorluğunda ilk büyükelçisi olarak kabul edilen Jean de la Forest ile birlikte İstanbul'a geldi(8). Kendisine kiralık kütüphanesi için Doğu ülkelerinden yazma toplamak görevi verilmişti(9). Nitekim onun, İstanbul'da kiralık için ilginç ve ender bulunan eşyalar topladığını, kendisi için de Arapça yazılmış felsefe, tıp, matematik ve din kitapları satın aldığını Bouwsma belirtmektedir(10). Postel'in Türkiye'ye ikinci gelişi 1549 yılına rastlamaktadır. Bu tarihte Venedik'ten gemiyle Kutsal Yerlere giden Postel'in amacı, hem Doğu dilleri üzerindeki bilgisini derinleştirmek hem de Avrupa'da basılmış kitapları Doğu'daki hristiyanlara ulaştırmaktı(11).

Öte yandan 1547 yılında büyükelçi olarak Türkiye'ye gönderilen Gabriel d'Aramon'a siyasal görevi yanında Doğuda başlatılan bilimsel araştırmaları yönetmek ödevi de verilmişti(12). Nitekim Jacques Gassot(13), bir botanikçi olan Pierre Belon(14), İstanbulda yaptığı

(7) L. Febvre, *Le problème de l'incroyance au 16 e siècle. La religion de Rabelais*, Paris, 1988, 106—121; F. Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris, 1966, II, 101.

(8) Bu konuda bk. V.L. Bourilly, «L'ambassade de la Forest et de Marillac à Constantinople (1535-1538)», *Extrait de la Revue Historique LXXVI* (1901); İ.Soyal, «Türk—Fransız diplomasi münasebetlerinin ilk devresi», *Tarih Dergisi*, III/5—6 (1951—1952), 63—94. Jean de la Forest'ye verilen yönerge için bk. E.Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, Paris, 1848—1860, I, 255-263. Jean de la Forest'in büyükelçiliği sırasında Fransa'ya verilen ilk ayrıcalıkları içeren kapitülasyonların imzalandığı genellikle kabul edilmektedir. Son yapılan araştırmalar, bu elçiyle İbrahim Paşa arasında düzenlenen metnin tasarı olarak kaldığını ve Kanuni döneminde yürürlüğe girmediğini ortaya koymuştur. Bk. H. İnalçık, «İmtiyazat», *Encyclopédie de l'Islam*, III, 1183.

(9) C.D. Rouillard, *The Turk in french history, thought and literature, 1520-1660*, Paris, tarihsiz (öncöz, 1938). 111.

(10) Bouwsma, *agy.*, 5.

(11) Bouwsma, *agy.*, 16.

(12) Gabriel d'Aramon'un Türkiye'deki elçiliği sırasında sekreterinin tuttuğu notlar kitap haline getirilip basılmıştır: *Le voyage de M. d'Aramon, ambassadeur pour le Roy en Levant, escript par noble homme Jean Chesneau, l'un des secretaire dudict seigneur ambassadeur, publié et annoté par Ch. Schèfer*, Paris, 1887.

(13) *Le Discours du Voyage de Venise à Constantinople...*, Paris, 1550.

(14) *Les Observations de plusieurs singularitez et choses memorables...* Paris, 1554.

araştırmalarla Bizans arkeolojisinin kurucularından sayılan Pierre Gilles (15), André Thevet (16) ve Nicolas de Nicolay (17) gibi ünlü kişiler Gabriel d'Aramon'un elçiliği sırasında (1547—1554) Doğu'ya gelip gözlem ve incelemeleriyle Fransız kamuoyunu aydınlatmışlardır. Gabriel d'Aramon'un özel yazmanı Jean Chesneau, Kudüs'te 9 Kasım 1549 günü Guillaume Postel'le buluştuklarını yazmaktadır. *Homme docte et de grandes lettres* (Bilgin ve büyük edebiyat adamı) olarak nitelendirdiği Postel'le yine büyük bir bilgin olan Pierre Gilles (Petrus Gilleus) arasında sık sık tartışmalar yapıldığını da eklemektedir (18). Postel, bu ikinci gezisinde Doğu'da bir buçuk yıl kalmış, pek çok yazmayla birlikte Fransa'ya dönmüştür. Bu ikinci gezinin, onun Doğu ülke ve topluları üzerindeki bilgilerini daha da derinleştirdiğini belirtmek yerinde olur.

Postel, Doğu'daki gezi ve incelemelerinin sonuçlarını 1560 yılında *De la Republique de Turcs* başlığını taşıyan ve üç ana bölümden oluşan bir kitapta yayımladı (19). Türklerin aile yapısı, imparatorluğun adalet düzeni, ölü gömme geleneklerine kadar çeşitli davranış biçimlerinde söz eden ilk bölüm, çok geniş ölçüde yazarın kişisel gözlemlerine dayanmaktadır (20). Kendisi sık sık *J'ai oui dire que ya da A ce que j'en ay veu* gibi deyimlerle verdiği bilgilerin kişisel gözlemlere dayandığını vurgulamaktadır. İkinci bölümde Türk, Tatar, Fars ve Arap toplumlarının tarihleri, etnik kökenleri ve dilleri üzerine bilgiler verilmektedir. Rouillard, bu bölümün fazla bir orijinalliği olmadığını belirtmektedir (21). Ancak XVI. yüzyılda Avrupa'da bilimsel çevrelerde az çok bilinen Doğu toplumları üzerindeki bilgileri sistemli olarak bir araya getirmesi açısından önemlidir.

(15) N. Iorga, *Les voyageurs français dans l'Orient européen*, Paris, 1928, 33.

(16) *Cosmographie de Levant*, Lyon, 1554.

(17) *Les quatre premiers livres...*

(18) *Le voyage de M. d'Aramon*, 138—139.

(19) *De la Republique des Turcs et, là cù l'occasion s'offrera des meurs et loy de tous Muhamedistes*, II. *Histoire et considération de l'origine, loy et costumes des Tartares, Persiens, Arabes, Turcs...* III. *La tierce partie des Orientales Histoires, où est exposée la condition, puissance, et reuenu de l'empire Turquesque...* Poitiers, 1560. C. Göllner (*Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI. Jahrhunderts*, Bucureşti, Baden—Baden, 1961—1978, II nO 927), ilk bölümün birinci baskısının 1552'de yine Poitiers'da yapıldığını yazmakta, ancak hiçbir Fransız kitaplığında bu baskıyı göremediğini belirtmektedir.

(20) Rouillard, *agy.*, 207.

(21) Rouillard, *agy.*, 207.

La tierce partie des orientales histories başlığını taşıyan üçüncü bölümde Osmanlı sarayı, taşra yönetimi, devşirme sistemi, savaş tekniği, imaratorluğun askeri gücü konularında bilgi verilmiş, ayrıca başlangıçtan 1549 yılına kadar Osmanlı tarihinin de bir özeti yapılmıştır(22). Postel, bu bölümün kaynaklarının bir kısmını belirtmiştir. Sarayda iletişim kurduğu kimselerin kendisine verdiği bilgiler, bu kaynakların başında gelmektedir. Venedikli Gritti'den yararlandığını(23) birkaç yerde yazmaktadır (III, 1,68). Kitabın bir yerinde de Paolo Giovio'yu kaynak olarak göstermektedir(24). Ancak kendisinin adlarını vermediği Batı kaynaklarından da geniş ölçüde yararlandığı anlaşılmaktadır. Venedik balyozu Daniello Ludovisi ile 1534 yılında İstanbul'a gelen Benedetto Ramberti(25), Spandugino(26) ve Antoine Geuffroy(27) gibi yazarlar onun kaynakları arasında yer almaktadır(28). Öte yandan İrakeyn seferi (1534—1535) sırasında ordunun Tebriz'den Bağdat üzerine hareket ederken uğradığı kayıpları «Türklerin raporlarından» (III, 57) gördüğünü belirtmekte, çeşitli konularda Doğu tarihlerini de incelediğini yazmaktadır (III, 81).

Postel'in *De la Republique des Turcs* başlıklı kitabı, XVI. yüzyıl Fransa'sında oldukça seçkin bir yer tutmuş, Doğuyla ilgili bilgilerin en sağlam kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir. Nitekim ün-

(22) G. Postel, *La tierce partie...*, III, I : «Premier donc l'estat de la Court du Prince residant en Constantinopoli, ou ailleurs hors la guerre, sera escrit. Puis la maniere d'exerciter les gens desquels il se veut seruir Apres sera la Maniere et ordre de cheminer et pauser en Camp, Puis s'ensuira le gouuernement des Prouinces, et les Finances. La conclusion sera (ainsi qu'ay promis au commencement du premier livre) du grand pais que tiant cette belliqueuse nation...» Bu bölümün yazarın açıkça belirttiği bu plân çevresinde yazıldığı görülmektedir.

(23) Krş. Pamphlet of Junis Bey and Alvise Gritti, şurada: A.H.Lybyer, *The Government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent*. Ann Arbor, Michigan, 1959, 262—275.

(24) G. Postel, *La tierce partie des Orientales Hisitoires*, 22, «quelque chose qu'en ait escrit louius...» Paolo Giovio için bk. V. J. Parry «Renaissance historical Literature in Relation to the Near and Middle East (With special Reference to Paolo Giovio)», şurada: B. Lewis, P.M. Holt (yay.), *Historians of the Middle East*, London, 1964, 277—289.

(25) *Libri tre delle cose de Turchi*, İng. çev. A.H. Lybyer, agy., 239—261.

(26) *Petit traicté de l'origine des Turcqs* pub. par Ch. Schéfer, Paris, 1896, krş. Rouillard, agy., 210.

(27) *Briefve description de la Court du Grand Turc*, Paris, 1542, Krş. Jean Chesneau *Voyage de M. d' Aramon*, 227—248.

(28) Krş. Rouillard, agy. 210.

l  yazar Montaigne'in Denemeler'inde yer alan Doğu'ya ilişkin bilgilerin çoğu Postel'e dayanmaktadır(29). Ne var kiXIX. yüzyıl baŐlarında Dünya'nın çeşitli yerleriyle ilgili gezi kitaplarını sistemli bir biçimde tanıtıma alıŐan G. Boucher de la Richarderie(30), Postel'in söz konusu yapıtının hiçbir değerı olmadığını,  n n  ise yazarına borçlu olduğunu ileri s rmuŐt . Daha sonra Vivien de Saint Martin(31), A. H. Lybyer(32), C. D. Rouillard(33), Bouwsma(34) ve Carl Göllner'in(35) araştırmaları De la Republique des Turcs' n XVI. yüzyıl Osmanlı toplum yapısı, devlet  rg t  vb. açısından ne kadar büyük bir değer taŐıdığını ortaya koymuştur.

Batılı yazar ve gezginlerin Ortaçağ'dan kaynaklanan dar bir görüş ve anlayıŐ içinde Türklere saldırdıkları, Avrupa'da oldukça olumsuz bir Türk miti'nin(36) geçerli olduğu sırada Postel, gerçeği «kılı kırk yaran bir yargıç gibi» (37) araştırmak gerektiğini dile getirmiŐtir. Bu açıdan bakıldığında Postel, Batı'daki olumsuz Türk mitinin  k Ős ne önemli ölçüde katkıda bulunanların başında gelmektedir. Gerçi o dönemin hemen hemen bütün yazar, bilgin ve gezginlerinde gördüğümüz gibi Postel de Türkler için sık sık **Barbar** söz-

-
- (29) Montaigne'in Türlerle ilgili denemelerinin sayısı elliyi geçmektedir. Bk. C.D. Rouillard, «Montaigne et les Turcs» *Revue de litt rature compar e*, XVIII/2 (1938). Aynı yazar, *The Turk in french history...* 363-378. Denemeler'in Türkçeye yapılan çevirisinde (S. Eyuboğlu, İstanbul, 1970, 9. basım) Türklere ilişkin yazılardan birına da yer verilmiŐtir. Montaigne'in Türkler  zerindeki g r Őlerinin topluca değerlendirilmesi konusunda ayrıca bk. M.Kaya Bilgegil, *R nesans ağı Cihan Edebiyatında Türk Takdirkarlığı*, Erzurum, 1973, 96—101.
- (30) *Bibliothèque universelle de voyages ou notice complète et raisonnée de tous les voyages anciens et modernes dans les différentes parties du monde*, Paris, 1808, Turquie, II.
- (31) *Histoire des découvertes g ographiqraphiques des Nations européennes*, Paris 1845, III, 3.
- (32) *The Government of the Ottoman Empire...*
- (33) *The Turk in french history...*
- (34) *Concordia Mundi: The career an thought of Guillaume Postel...*
- (35) *Turcia, Dei T rkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jahrhundert*, III, t r. yer.
- (36) Esther Kaf , «Le mythe turc et son declin dans les relations de voyage des Européens de la Renaissance», *Oriens*, 21—22 (1971), 159—195.
- (37) *De la Republique des Turcs*, I, 68, «Dont qui veut juger à la verit  d'un affaire, il faut despouiller toute affection, comme un bon juge, et aussil avoir le moien que fontune adverse, ne puisse oster ou changer la couleur et goust».

cüğünü kullanmaktan çekinmemiştir. Ancak bunu alışkanlıkla ve rastgele yaptığı gözden kaçmamaktadır. Çünkü *cognoistre leur civilité* (onların uygarlığını tanımak) ya da *vrayment argument de la civilité du pays* (Ülkenin uygarlığına gerçek bir kanıt) gibi anlatımlarla (I, 24) Osmanlı imparatorluğunun uygarlığı üzerinde durmaktadır. Ayrıca birer uygarlık simgesi olan cami, mescit, kervansaray, imarethane ve hamam gibi yapılara karşı duyduğu ilgiyi, hayranlığı da gizlememektedir (I, 28-30, 45, 60). Şehirli ve saraylılardan ayrı olarak değerlendirdiği halkı da «Doğal ve saf Türkler» diye nitelendirmekte, bunların sözüne bağlılığını ve iyilikseverliğini övmektedir (I, 69, 71). Postel'in Barbar sözcüğünü gelişi güzel kullanmasının bir başka kanıtı da bu terimi Araplara karşılık (Arabes ou Barbares) göstermesidir (I, 25).

Öte yandan Postel'in çeşitli konulardaki görüşleri, kendisinin Doğu'ya ikinci gelişinden bir süre sonra diplomatik bir görevle İstanbul'a gönderilen, XVI. yüzyılın büyük kafalarından Ogier Ghiselin de Busbecq'in gözlemleriyle büyük bir benzerlik göstermektedir (38). Batı'da olduğu gibi Osmanlı imparatorluğunda doğuştan gelen bir soyluluğun olmadığını ve kulların en yüksek görevlere kadar yükselebildiklerini her iki yazar da vurgulamıştır. Busbecq de Postel de Türkiye'de baskı makinasının bulunmadığına dikkati çekmişlerdir. Osmanlıların savaş tekniğinde Avrupalı uzmanlardan yararlandıkları, Türklerin yeme-içmedeki azakanarlıkları, Divan'da ve törenlerde insanı şaşırtan bir sessizliğin egemen olduğu gibi gözlemler, ortak bir görüş olarak Busbecq'in mektuplarında ve Postel'in *De la Republique des Turcs*'ünde yer almışlardır (39).

De la Republique des Turcs, Abdülhak Andan-Adıvar'ın deyişiyle «bütün Müslümanların âdet ve ahlâklarından» (40) söz etmekle birlikte kitabın temel konusu Türkler ve Osmanlı imparatorluğudur. Kendisi de «*encore que ce soit nostre matiere principale de parler des Turcs* (asıl konumuz Türklerden söz etmektir) diyerek ama-

(38) Busbecq'in Osmanlı imparatorluğuna ilişkin ünlü mektupları önce Latince olarak yayınlanmış sonra da belli başlı Batı dillerine çevrilmiştir. Bk. Rouillard, *The Turk in french history...* 220—225. Türkçe çevirisi için bk. H.C. Yalçın, *Türk Mektupları*, İstanbul, 1939. Busbecq'in Osmanlı imparatorluğunda ki diplomatik göreviyle ilgili bir tez yapılmıştır: L. Peytraud, *De Legationibus Augerii Gisleii Busbequii in Turciam a Fernando i Austriaco ad Suleimannum missi, 1554—1562*, Paris (Sorbonne), 1897.

(39) *De la Republique des Turcs*, I, 35, III, 32, 41—42; Busbecq, *Türk Mektupları*, çev. H.C. Yalçın, İstanbul, 1939, 173, 202, 214.

(40) «Mukaddime», *İslâm Ansiklopedisi*, I, V.

cını açıkça belirtmekten geri kalmamıştır (III, 77).

Evrensel uzlaşmayı (concorde du monde) Fransa kiralığının yönetiminde görmek istediğini belirten Postel, Doğu'nun en büyük imparatorluğunu tanımanın gerekli olduğunu dile getirmektedir. «Azakanarlık, sabır, boyun eğme», kısacası «askeri bir disiplinle» Osmanlı devletinin Dünya'nın hemen hemen tümünü nasıl boyunduruğu altına alabildiğini araştırmak amacıyla olduğunu da belirtmektedir (I, 1-3). Böyle bir işe, hümanist bir yaklaşımla her türlü etkiden sıyrılmış yansız bir adam olarak girişmektedir. Öte yandan Postel, Batıların Doğunun dil ve tarihi konusunda bilgisiz kaldıklarını açıklamakta, babadan oğula geçen bir kinle Sarasinlere(41) özellikle Türklere karşı bir tutum içinde bulduklarından yakınmakta bu nedenle Doğu toplumlarını ilgilendiren konuların gerçek anlamda işlenmediği üzerinde durmaktadır(42). Bu girişten sonra Postel'in üzerinde durduğu ilgi çekici konuları kısaca belirtmeye çalışacağız.

Postel, Doğu'daki evlilik, kadın-erkek ilişkileri üzerinde oldukça ilginç bilgiler vermektedir. Özellikle Türklere evlilik kurumu(43) üzerinde geniş ölçüde durmaktadır. Bu konuda, Batı'da yerleşmiş bulunan düşünceleri değiştirmeye çalışmakta ve bunların yanlışlığını dile getirmektedir. Nitekim Postel'e göre Türklere de tek kadınla evlilik geçerlidir. Ancak «prensler» ve oldukça zengin kimselerin haremlelerinde fazla kadın bulunmaktadır. Özellikle padişahın sarayı cariyelerle doludur. «İstanbul'un ortasında bulunan bir sarayda» kendisinin buradan ayrıldığı sırada 300 kadar cariye bulunuyordu. Cariye sayısı savaşlarla artmakta, evlenmelerle azalmaktadır. Öte yandan Hıristiyan kadın tutsaklar her gün «koyun gibi» pazarlarda satılmaktadır. Bu da önemli bir kaynaktır. Postel Kuran'ın üç dört evliliğe kadar izin verdiğini de belirtmekte çok evliliğin ya da cariye istifraşının nedenini «Türklerin yasalarına göre gebe kadınlara yanaşmalarının yasaklanmış» olmasında ara-maktadır (I, 4-6).

Postel, normal evlilik ve cariye istifraşından başka üçüncü bir evlilik ilişkisinden daha söz etmektedir. Bunu, daha çok yabancı bir

(41) Bu konuda bk. J.H. Mordtman, «Sarasinler», İA (İslâm Ansiklopedisi), X, 203—204.

(42) II, 16, «L'ignorance des Orientales histoires et langues, et negligence de plusieurs, et la haine laquelle nous de pere en fils prenons contre tous Sarrazins (comme nous disons) et principalement contre les Turcs...

(43) XVI. yüzyılda Türkiye'deki evlilik ilişkileri konusunda bk. İlber Ortaylı, «Anadolu'da XVI. yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler», Osmanlı Araştırmaları, I (1980), 33—40.

ülkede bulunan birinin yaptığı geçici bir evlenme olarak tanımlanmakta ve buna **Kebin** (44) denildiğini belirtmektedir. Postel'den başka gezginlerin de bu tür evlilik ilişkisi üzerinde urduklarını görüyoruz (45).

Postel, Doğu'daki kadınların «mondicité, simplicité et honestete» (ki barlık, sadelik ve namusluluk) olarak nitelendirdiği erdemleri üzerinde durmakta (I, 10); giyim ve kuşamları konusunda da oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir (I, 12-14). Çocukların beslenmesinden söz ederken Batı'da sık sık görüldüğü gibi Doğu'da süt analığının pek yaygın olmadığına değinmektedir (I, 30). Postel'in üstü kapalı da olsa Batı'daki sütanalığını eleştirdiği gözden kaçmamaktadır. Bu bize ister istemez, kendisinden aşağı yukarı iki yüz yıl sonra «anaların ödevi çocuklarını emzirmektir» diyen ve bütün gücüyle sütanalığına karşı çıkan Jean-Jacques Rousseau'yu hatırlatmaktadır (46).

XVI. yüzyıl İstanbul'undaki günlük yaşamın ayrıntılı bir tablosunu Postel'de bulabiliyoruz. Bir evin içi, belli başlı eşyası, yiyecekler, içecekler, kap kacak konularında önemli bilgiler edinmekteyiz. İnsanların günlük yaşantılarındaki ayrıntılara ağırlık veren çağdaş tarihçilik (47) açısından bu bilgiler büyük bir değer taşımaktadır. Kısacası geçmişteki sosyal ve ekonomik yapımızın anlaşılmasına önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, **De la Republique des Turcs**'de Türklerin kökeni, tarihleri, Osmanlı devletinin kuruluşu ve 1549 yılına karşı çıkan Jean-Jacques Rousseau'yu hatırlatmaktadır (46) neminin belli başlı devlet adamları özellikle Barbaros Hayreddin Paşa, Kasım Paşa ve Ayas Paşa üzerine de bilgiler bulmaktayız. Ancak İbrahim Paşa'ya daha geniş bir yer ayırdığını (III, 48-61) gör-

(44) Kebin sözcüğünün Kars ve Gaziantep yörelerimizde «nikâh kıymak, nikâh, evlenme» anlamında günümüzde de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bk. Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi, İstanbul, 1939, 863; Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, Ankara, 1939-1979, VIII, 2714.

(45) Du Loir, *Les voyages du Sieur du Loir contenu en plusieurs lettres écrites du Levant...* Paris, 1654, 17-187 J. Thévenot, *Relation d'un voyage au Levant*, Paris, 1664, 255-256; P. Rycout, *The Present State of the Ottoman Empire*, London, 1668, 154.

(46) J.—J. Rousseau, *Emil yahut Terbiyeye Dair*, Türkçeye çevirenler H. Ziya Ülken, A.R. Ülgener, S. Güzey, İstanbul, 1966 (6.baskı), 1-15.

(47) F. Braudel, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe—XVIIIe siècle*, Paris, 1979, 3 cilt, bu açıdan örnek bir çalışma olarak görülmektedir.

mekteyiz(48). Postel'den önce de Fransa'da Türklerin kökeni, Osmanlı devletinin kuruluşu ve gelişmesi gibi konularda bilgi veren kitaplar yayınlanmıştı(49). Bu gibi kitaplarda yer alan bilgilerin çoğunun gerçek dışı olduğu gözden kaçmamaktadır. Sürekli bir kavram kargaşası görülmekte Türk, Müslüman, İskit, Sarasin, Arap vb. sözcüklerinin eşanlamlı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Postel'de de zaman zaman bu kavram kargaşasına rastlanılmakla birlikte onun özellikle Doğu kaynaklarına(50) dayanarak daha sağlam bilgiler verdiği görülmektedir.

Postel'e göre Türk sözcüğü Keldanice'de «bırakılmış, terkedilmiş, lânetlenmiş» anlamına gelmekte ve bozkır göçebelerini anlatmaktadır. Bu sözcük yerini 1403 yılında Türkmenlerin (Turcoman) çadırlarıyla «Toros, Hazzi Lübnan ve Anamas dağları eteklerinde» eski göçebeler ya da Araplar gibi dolaştıkları sırada yerini Osmanlı'ya bıraktı (II, 17-18). Bugün ise Türk diye anılanlar, eski geleneklerine göre yaşamakta; hayvanları, çadırları ve eşyalarıyla sürekli olarak yer değiştirmektedirler (II, 18). Bunların Türkçe konuşanlarına Türkmen denilmekte, aynı koşullar altında yaşayan ve Arapça konuşan göçebeler de Arap (Harab ou Arabes) olarak adlandırılmaktadırlar (II, 18).

Türklerin 730 yılında Türkistan'dan batıya kaydıklarını ve İslâmlığı kabul ettiklerini yazan Postel, Arapların Kuzey Afrika, Akdeniz, Korsika, Sardunya, Sicilya ve İspanya'ya doğru genişlemeleleriyle Türklerin yayılmaları arasında bir bağ kurmaktadır (III, 78-79).

(48) Postel'in İbrahim Paşa'nın idamı konusunda verdiği bilgiler, bizim kaynaklarımıza göre daha değişiktir. Nitekim Postel, İbrahim Paşa'nın öldürülmesini onun imparatorla (Charles Quint) ya da Acem Şahiyla anlaşmasına bağlayanların bulunduğunu yazmaktadır. Ayrıca Postel, İbrahim Paşa'nın gizlice hıristiyanlığa bağlılığını sürdürmesini de öldürülmesine bir gerekçe olarak göstermektedir. Osmanlı kaynaklarının verdiği bilgiler için bk. J. von Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi* çev. M. Ata, İstanbul, 1329-1337 V, 160—163; M. Tayyib Gökbilgin, «İbrahim Paşa», İA, V/2, 908—915.

(49) G. Atkinson, *La littérature géographique française de la Renaissance, Répertoire bibliographique* Paris 1927, C. D. Rouillard, *The Turk in french history...* C. Göllner, *Turcica*, I; Ahmet Ö. Evin, «1600—1750 Arası Batılıların Türkiye'yi Görüşlerinde Olan Değişim», *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, 8—10 Haziran 1973' yay. Osman Okyar, Ankara 1975, 170.

(50) Postel, Ermeni tarihçisi Hayton'dan (Hetum) yararlandığını açıkça belirtmektedir (II, 18). Bu tarihçi ve yapıtı konusunda geniş bilgi için bk. Hrand D. Andreasyan, «Türk Tarihine Aid Ermeni Kaynakları», *Tarih Dergisi*, I/2 (1950), 415—418.

Daha doğrusu Türklerin buralara kadar yayıldıklarını kabul etmektedir. Öte yandan imparatorundan(?) memnun olmayan Türkler Süleyman'ın kumandasında bütün Küçük Asya'yı ele geçirerek Rumeli'ye geçmişlerdir. III. Leon (717-741) zamanında pek çok şehirleri ele geçiren Türkler İstanbul'u bile kuşattılar (III, 79-80). Açıkça anlaşılacağı gibi Postel, Emeviler'in 717-718 tarihindeki İstanbul kuşatmasını Türklerle mal etmektedir(51). Herhalde Kutalmış oğlu Süleymanla Orhan'ın oğlu Süleyman paşayı da birbirine karıştırmıştır (III, 81).

Anadolu beylikleri, Timur, Uzun Hasan ve Kahire (Memluk) sultanlığından da söz eden Postel (III, 82-83) Timur'un (Demirly, Tamberlan) Bayezid'i, «Türklerin kendisine verdiği bilgilere dayanarak» zincire vurup öldürttüğünü de ileri sürmektedir (III, 83). Üzerinde durulması gereken noktalardan biri de Postel'in, ilk Osmanlı padişahlarının sultan değil, *seigneur* anlamına gelen bey (Benc ou Bec), kimi zaman da çelebi (Celeby, Calepin) ünvanını kullanmış olduklarını belirtmesidir (III, 83-84). Sultan ünvanını ise ilk kez Selim'in kullandığını ileri sürmekte bunu da onun, böyle bir unvanı taşıyan Mısır (Memluk) hükümdarını yenmesiyle açıklamaktadır (III, 84).

Osmanlı devletinin başlangıcından Kanuni dönemine kadarki gelişimini Postel'in tarihsel olaylara ve kronolojik sıraya uygun olarak özetlediğini görüyoruz. Fatih üzerindeki yargıları da ilginizi çekmekten geri kalmıyor. Postel'e göre Fatih soylu bir kişi olup Türkiye'de en büyük aklın temsilcisiydi. Bilginleri sevmekte onları sarayına almaktaydı. Hiçbir dine ve yasaya bağlı olmamasına karşın, şaşılacak ölçüde hakseverlikle ülkeyi yönetiyordu (III, 86). Selim'in Memluk sultanına karşı kazandığı iki savaşı, son beş yüz yılda elde edilen en büyük zafer olarak değerlendiren Postel (III, 87), dönemi henüz kapanmamış olan Sultan Süleyman üzerinde kesin bir yargıya varmaktan çekinmektedir. Ancak onun insanlık, adaletseverlik ve doğruluğunu (son *humanité*, *Iustice*, *fidelité*) övmektedir (III, 87). Süleyman'ın çocukları arasında oldukça iyi eğitilmiş, yetenekli bir insan olarak nitelendirdiği Mustafa'nın 23-24 yaşlarında olduğunu yazmakta ve tahta geçebilecek duruma geldiğini de eklemektedir(52). Hatta onu Batı dünyası için büyük bir tehlike olarak gör-

(51) Krs. G. Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat byzantin*, trad. fr. J. Gouillard, Paris, 1969, 185.

(52) Bu bilgiler, *De la Republique des Turcs*'ün üçüncü bölümünün de 1553'ten önce yazıldığını ortaya koymaktadır. Çünkü Postel, Şehzade Mustafa olayından tamamen habersiz görünmektedir. Bu konuda bk. Ş. Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vak'ası*, Ankara, 1961, 10—37.

mektedir.

Postel'in devşirme sistemi(53), Acemioğlanların eğitimi ve Yeniçerilerle ilgili olarak verdiği bilgilerin önemli bir bölümünün kişisel gözlemlerine dayandığı anlaşılmaktadır. Devşirmelerin öşür olarak yani onda bir oranında toplandıkları görüşünün yanlışlığını belirten Postel, bunu çürütmeye çalışmakta ve gerçeği ortaya koymak için çaba göstermektedir (III, 22). Kendisinin verdiği bilgilere göre, padişahın adamları, gerek duyulduğu ölçüde çocuk toplamak için üç yılda ya da dört yılda bir imparatorluğa bağlı hıristiyan ülkelerine gitmekte köy köy dolaşarak papazdan ya da rahipten 12-14, 18-20 yaş arasında bulunan, vaftiz olmuş çocukların listesini istemektedirler. Bunlar, «bir sürüden seçilmiş iyi koyunlar gibi» bir araya toplanmakta, onda bir oranında değil, fakat aralarında en güzel ve güçlü olanlar seçilmektedir. Üstelik bir ailenin bütün çocuklarının alındığı da görülmektedir. Böylece 10—12.000 kişi İstanbul'a getirilmekte eğitilmeleri için paşalara (Baschiats) ya da büyük devlet adamlarına verilmektedir (III, 22-23). Postel, sarayda (Topkapı) 700-800, Galatasaray'ında 600-700 Acemoğlanı bulunduğunu da yazmaktadır (III, 3, 10, 20). Bütün İstanbul'da Acemoğlan ağasının yönetiminde ise 5, 6 ya da 7.000 Acemoğlanı bulunmaktadır (III, 25). Saraydaki devşirmelerin Türkçe, Arapça, görgü kuralları öğrendiklerini; Türklerin bütün silâhlarını kullanmada ve ata binmekte ustalık kazandıklarını belirten Postel, bunların sağlam bir fizik ve kafa eğitiminden geçtiklerini yazmaktadır (III, 10-11, 19). Sultanın kendisi bile saraydaki çocukların eğitimiyle yakından ilgilenmekte, başarılı olanları ödüllendirmektedir(54). Buna örnek olarak ta bir süre önce saraya alınmış bulunan Fransız genci Cabazolles'u göstermektedir (III, 10-11). Postel, bütün ağır koşullara karşın devşirmelerin en yüksek mevkilere kadar çıkabildiklerini de eklemekten geri kalmamaktadır (III, 21).

Postel de çağdaşları gibi(55) Yeniçerilerin sayısını 12—13.000 ola-

(53) Devşirme konusunda bk. İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları, Ankara, 1943, I.S.Viyonis, «Seiçuk Gnlams and Ottoman Devshirmes», Der Islam, 41 (1965), 224—252; Aynı yazar, «Isidore Glabas and the Turkish Devshirme», Speculum, XXX7/3 (1956), 433—443; P. Wittek, «Devshirme and Shari'a», Bulletin of the School of Oriental and African Studies, XVII/2 (1955), 271-278; V.L. Ménage «Devshirme», Encyclopédie de l'Islam, II(2), 216—219.

(54) Krş. K. Bilgegil, Rönesans çağı... 100.

(55) A. Geuffroy, Briefve description de la Court du Grant Turc, şurada Voyage de M.d'Aramon(232, Busbecq, Türk Mektupları, 19. Bu kaynaklar, Yeniçerilerin sayısını 12.000 olarak göstermektedir.

arak göstermektedir (III, 30). Bu sayı aşağı yukarı bizim kaynaklarımızın verdiği bilgilere de uymaktadır(56). Ancak Postel, bunların sayılarının bir önceki padişah döneminde daha kabarık olduğunu ileri sürmektedir. Verdiği bilgilere göre, Yeniçerilerin Selim zamanındaki (1512-1520) sayıları 40—50.000'i buluyordu. Bu padişah, bu kadar kalabalık bir orduya dayanarak Dünya'yı ele geçirdi. Ancak Selim, bunların her istediklerini yapabilecekleri ve dilediklerini başa geçirecekleri bir güç haline geldiklerini görünce büyük bir kısmını denizde boğdurttu. Sayılarını azalttı. Çünkü Yeniçeriler, diledikleri zaman imparatorlarını öldüren Roma çapulcuları gibi Selim'in babasını tahttan indirip zehirlemesine, kardeşlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmasına yardım ettiler. Amacına ulaşan Selim, Yeniçerilerin günün birinde kendisine aynı oyunu oynayacaklarından korktuğu için sayılarını azalttı (III, 30).

Postel'e göre Yeniçeriler, oldukça yiğit, yorulmaz ve söz dinler kimselerdir. Belli başlı silâhları olan uzun namlulu arkebuz, yay ve yatağanı çok ustalıklı kullanmaktadırlar. Gündelikleri 4, 5, akça arasında değişmektedir. Yeniçeriler Batı'daki askerlerden daha azakanadırlar. Özellikle ordugâhta 50 sopa yemek korkusuyla şarap içmekten çekinmektedirler. Başlıca yiyecekleri birazcık peksimet, pastırma denilen güneşte kurutulmuş et parçasıyla soğuk sudur (III, 32).

Postel, bir hümanist olarak Kuran'ı incelemiş(57) ve ve birçok noktalardan Müslümanlığa duyduğu saygıyı açıklamaktan çekinmemiştir. Batı'daki kiliselerin uğrulara sığınak, gezinti, boşboğazlık ve pazarlık yeri olmasına karşılık camilerde gördüğü sessizlik, alçakgörüüllük ve saygıdan övgüyle söz etmekte; bunun kendileri için utanç verici bir durum olduğunu belirtmektedir(58). Bununla birlikte onun da çağdaşları gibi Türklere karşı bir haçlı seferinin gerçekleşmesi için çaba göstermekten geri kalmadığı anlaşılmaktadır(59).

(56) Bu kaynaklardaki bilgiler için bk. İ.H. Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 612—614.

(57) *Alcorani, seu legis Mahometi, et Evangelistarum Concordiae liber, in quo de calamitatibus orbi Christiano imminentibus tractatur. Additus est libellus de universalis conversionis iudicio*, Paris, 1543; Krş. İ. Cerrahoğlu, «Batı'da Kur'an Tetkikleri», *Vakıflar Dergisi*, XI, 328.

(58) *De la Republique des Turces*, I, 5 4, «...Et qui verroit la modestie, silence et reuerence qu'ils ont en leur Mesgeda ou d'oraison, devroit auoir grand' honte de voir que les eglises de deça seruent de causer, pourmener, et marchander, et faire spelonque de Larrons...»

(59) Haçlı düşüncesinin gelişimi için bk. C. Göllner, *Turcica*, III, 35—78

Hatta kendi anlatımına bakılırsa, *De la Republique des Turcs*'ü bu amacın gerçekleşmesine ortam hazırlayan bir araç olarak düşünmüştür. Postel, bir yandan *De Orbis Concordia*'da Hıristiyanlıkla Müslümanlığın hangi noktalarda uzlaşabileceğini göstermeye çalışırken öte yandan İslâm'ın Hıristiyanlıktan farklı olduğunu ve Hıristiyanların Türkleri kâfir (İnfideles) olarak nitelendirdiklerini belirtmektedir(60). Postel'deki haçlı düşüncesi, Doğu'daki Hıristiyanlara herhangi bir baskı yapıldığı görüşünden kaynaklanmamaktadır. Çünkü Türkler, herkesi kendi çelenkleri çerçevesinde özgürce yaşamalarına engel olmuyorlardı. Hatta, herkes, batı'da olduğu gibi, dilediği biçimde dinsel törenlere gidiyordu. Böyle bir şeye engel olmak isteyen kötü niyetli kimseler de kendilerini kadı'nın karşısında buluyorlardı (I, 74). Bu düşüncelere bakılırsa, Postel'in soruna Fransa ya da Batı Dünyası açısından yaklaştığı anlaşılmaktadır. Postel, *De la Republique des Turcs*'ün Fransa velihtına (II. François) sunduğu önsözünde, haçlı düşüncesini açıkça dile getirmekte; düşmanı yenilgiye uğratmak için onunla ilgili gerekli bilgileri toplayıp sergilediğini vurgulamaktadır (I, 1-3). Hacıların(61) Avrupa'dan atılmasından yana olan Postel, onların Katolik dünyasının dışına çıkarılmasını ve yerini İsakilere bırakmasını savunmaktadır (II, 14; III, 89). Osmanlı imparatorluğuna karşı koymanın tek yolu, Türklerin azakanarlık, sabır itaat ve nüfus çoğunluğu gibi niteliklerine sahip olmaya bağlı görünmektedir (III, 88). Hatta Postel, Doğu'daki bir takım kurumların Fransa'da yerleşmesinden de yana görünmektedir. Sözelimi tehlikeli bir pencere (dangereuse fenestre) olarak adlandırdığı Divan'daki kafesi, Fransa kiralına salık vermektedir. Daha doğrusu kiralının da toplantıları böyle bir kafesten izlemesini önermektedir (III, 11-12).

Boğazlardaki kalelerin gizlice ele geçirilmesi, Anadolu ile İstanbul arasındaki bağlantının kesilmesi Türkleri Avrupa'dan atma planının bir parçası olarak görülmektedir. Çünkü Osmanlı devleti, onbeş yirmi gün içinde İstanbul'da 100.000 kişilik bir orduyu toplayabilecek güçtedir. Doğu'da ortaya çıkan fırsatları da kaçırmamak gerektiği kanısında olan Postel, imparatorun (Charles Quint) İrak'ın seferinden yararlanmamasını büyük bir kayıp olarak yorumlamaktadır (III, 53-54). Öte yandan Postel, bir haçlı düşüncesinin gerçekleşmesi yolunda Osmanlı imparatorluğunun sınırları içinde bulunan Hıristiyanlardan yararlanılması görüşüne iki nedenle kar-

(60) krs. E. Kafé, «Le mythe turc...» 118.

(61) Sarasinlerin, Selçuklular ve Türkleri içinl alan bölümü. Krs. J.H. Mordtman, agy. 204.

şı çıkmaktadır. Birincisi, Osmanlıların onları cezalandırma yoluna gideceği korkusu; ikincisi de bunların fakirliği, silâh, araç ve gereç sağlamaları bakımından yetersiz oluşlarıdır (III, 88).

Doğu'nun ezici gücünü sayısal verilerle ortaya koyan Postel, zamanın Batı'dan yana işlemeye başladığını bilinçli olarak sezmıştır. Onun «ani değişiklik» olarak nitelendirdiği olay çağdaş tarihçiliğin deyimiyile Yenidendoğuş (Renaissance)'tur. Postel'e göre bin yılda görülmeyen bir gelişme elli yıllık bir süre içinde gerçekleşmiş, klâsik edebiyatın incelenmesi, beşeri ve dinsel öğretilerin araştırılması Ğn plana çıkmıştır. Gelişme, Batı'nın yararınadır. Denizcilikteki büyük ilerlemeler, Avrupa tüccarının Dünya'ya yayılması, coğrafi keşifler, Batı'nın yükselişinin bir göstergesidir. Postel, bütün bu gelişmelerden başka iki önemli buluş üzerinde de durmaktadır. Bunlardan biri baskı makinası, öteki de ateşli silâhlardır. Birincisi yeryüzüne bilgeliği yaymakta, öteki de egemenliğin kurulmasına yararlıdır (62).

Postel, Fransa'da yalnız Doğubilim'in değil Türk incelemelerinin (Türkoloji)'de kuruculardan biri olarak görünmektedir. Arap harfleriyle yazılmakta olan Türkçenin Arapçayla hiçbir ilintisi olmadığını kavramıştır (III, 19). Avrupa'da 1612'de yayınlanan ilk Türkçe dilbilgisi kitabından (63) önce Postel'in bu alandaki boşluğu doldurmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Nitekim Postel, *De la Republique des Turcs*'ün 1575'te *Des Histoires Orientales* başlığı altında yeni bir basımını yapmış ve buna koyduğu eklerde Türkçenin yapısı üzerinde bilgi vermiş, en çok kullanılan sözcüklerinde bir listesini hazırlamıştır. Postelde Türkçe sözcüklerin Latin harfleriyle yazılışına ilişkin ilgi çekici örnekler bulunmaktadır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Postel'in kitabı XVI. Osmanlı devlet yapısının incelenmesi, sosyal yapının anlaşılması açısından önemli bir kaynaktır. Kitabın kimi bölümleri bir derleme niteliğinde olmakla birlikte yazarın kendi gözlemlerinden kaynaklanan bilgilerle de dolu bulunmaktadır. Postel'in XVI. yüzyıldaki gezgin ve yazarların en yansız olanlarından biri olduğu da gözden kaçmamakta-

(62) II, 53—54, «...Je laisse a part l'art de l'artillerie et de l'imprimery, trouvé entre les Chrestiens Latin, l'une pour consommer la sapience au monde, l'autre pour accomplir la puissance...»

(63) Batı'da Türk dilbilgisiyle ilgili belli başlı çalışmalar ve yayınlar için bk. A. Dilaçar «1612'de Avrupa'da Yayınlanan İlk Türkçe Gramer'in Özellikleri», *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten* 1970, 1971, 197—210; Aynı yazar, «Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi», *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten* 1971, 83—145.

dır. Fatih ve Kanuni üzerindeki yargıları onun yansızlığının bir kanıtı olarak görülmektedir. Kitabında Haçlı ideolojisine önemli bir yer vermesi, onun Türklere karşı duyduğu yakın ilgiyi ve saygıyı da gölgelememektedir. Böyle bir görüşün işlenmesini Batı Dünyasının o günkü koşullarına bağlamak doğru olur, kanısındayız.